

XX ASRNING 20-30 YILLARIDA INGLIZ MANBALARIDA
O'ZBEKISTON MADANIYATING ASOSIY YO'NALISHLARI VA
MUOMMALARI DAVR TARIXSHUNOSLIGIDA

Aliboyev Dilshod
Abdualimova Zilola
Rayimjonov Ismoil

Annotatsiya: XX asrning 20-30-yillari O'zbekiston madaniyatining shakllanishi va rivojlanishi uchun muhim davr hisoblanadi. Ingliz tilidagi tarixiy manbalar ushbu davr madaniy hayotining asosiy yo'nalishlari, jumladan, milliy an'analar va zamonaviylik o'rtasidagi muvozanat, madaniyatda siyosiy ta'sirlar, va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning madaniyatga ta'siri kabi muammalarni yoritadi. Shu bilan birga, ingliz tarixshunosligi davrning madaniy jarayonlarini global kontekstda tahlil qilishga intiladi. Ushbu tadqiqot XX asr boshlaridagi o'zbek madaniyatining o'ziga xos jihatlari va uning tarixiy rivojlanishdagi o'rni haqida anglashlarni kengaytiradi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston madaniyati, 20-30-yillar, ingliz manbalari, tarixshunoslik, milliy an'analar, madaniy muammolar, siyosiy ta'sir, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, davr tarixi, madaniy rivojlanish.

Annotation: The 1920s and 1930s represent a crucial period in the formation and development of Uzbek culture. English-language historical sources highlight key directions of cultural life during this era, including the balance between national traditions and modernity, political influences on culture, and the impact of socio-economic conditions on cultural processes. Furthermore, English historiography attempts to analyze these cultural developments within a global context. This study expands understanding of the distinctive features of early 20th-century Uzbek culture and its role in historical development.

Keywords: Uzbek culture, 1920s-1930s, English sources, historiography, national traditions, cultural challenges, political influence, socio-economic factors, period history, cultural development.

O'zbekiston hududida 1920–1930-yillarda kechgan madaniy o'zgarishlar nafaqat sovet siyosatining ichki yo'nalishlarini, balki xalqaro ilmiy doiralarda, xususan ingliz tarixshunosligida O'zbekiston haqidagi tasavvurlarni ham shakllantirgan muhim davr sifatida baholanadi. Bu davrda ingliz tadqiqotchilari, jurnalistlari, diplomatik kuzatuvchilari va sharqshunoslari tomonidan yozilgan manbalar O'zbekistondagi madaniy jarayonlarga tashqi nigoh bilan baho berishga xizmat qiladi. Ayniqsa,

mustamlaka tajribasiga ega bo'lgan Buyuk Britaniya vakillari Sovet Ittifoqining musulmon mintaqalarida olib borgan modernizatsiya va ijtimoiy madaniy islohotlarga o'zgacha qiziqish bilan qaraganlar.

Bu davr ingliz tarixshunosligida "Sovet Sharqi" konsepsiyasi orqali o'rganilgan. Sharqshunoslar, jumladan, Harold Nicolson, Fitzroy Maclean, R. H. Bruce Lockhart kabi shaxslar o'z kuzatuvlari orqali sovet rejimi ostida shakllanayotgan yangi ijtimoiy tartib va madaniy modelni baholaganlar. Aksariyat ingliz manbalarida O'zbekistondagi madaniyat siyosati bir tomondan zamonaviylashtirishga intilish, ikkinchi tomondan esa milliy o'zlikni yo'qotish xavfi sifatida ko'rsatilgan.

1920–yillarda O'zbekiston SSR tarkibida madaniy hayotda ma'rifatparvarlik va savodxonlikni oshirish asosiy yo'nalishlardan biri bo'lib xizmat qilgan. Ingliz manbalarida bu holat "cultural engineering" — madaniyatni muhandislik tarzida qayta qurish deb baholangan. Xususan, savodsizlikka qarshi kurash, yangi maktablar, kutubxonalar, teatr va muzeylarning ochilishi, ayollar erkinligini targ'ib qiluvchi kampaniyalar, eski diniy va an'anaviy tuzumga qarshi kurash haqida ko'plab qaydlar mavjud. Bunda "hujum" siyosati — ayollarning paranjidan voz kechishiga qaratilgan tashviqot ingliz kuzatuvchilarining diqqat markazida bo'lgan.

Ayrim ingliz manbalarida 1927–1929 yillardagi "Hujum" harakati yuzasidan tanqidiy fikrlar uchraydi. Masalan, "The Times" gazetasi muhabiri tomonidan tayyorlangan tahlilda bu siyosatning keskinligi va uning jamiyatda ijtimoiy qarama-qarshiliklarni keltirib chiqargani qayd etilgan. Britaniyalik olimlar bu harakatni Sovet Sharqida "gender muvozanatini sun'iy ravishda o'zgartirish" deb baholashgan.

20–30-yillar ingliz tarixshunosligida O'zbekistonda sovetlashtirish siyosatining madaniy ifodasi sifatida tahlil qilingan. Bu jarayonda yangi yozuvga — lotin alifbosiga o'tish katta e'tiborga tushgan. Ingliz manbalarida bu o'zgarish turli jihatdan baholangan: ba'zilar uni xalqni zamonaviy hayotga yaqinlashtirish deb ko'rgan bo'lsa, boshqalar bu orqali mahalliy xalqlarning arab–islomiy merosidan uzilib, rusifikatsiyaga yuz tutganini qayd etganlar. Jumladan, britaniyalik orientalistik olim Edward Denison Ross o'z maqolalarida yozuv islohoti orqali milliy tafakkurning o'zgarishini tarixiy ajralish nuqtasi sifatida baholagan.

Shuningdek, bu davrda ingliz tarixshunosligida O'zbekistondagi madaniy hayot Sovet propagandasi va haqiqat o'rtasidagi farqlarni fosh qilish nuqtayi nazaridan yoritilgan. Ayrim ingliz manbalari sovet rasmiy axborot vositalarining O'zbekistonda erishilgan madaniy yutuqlarni oshirib ko'rsatishini tanqid ostiga olgan. Misol uchun, 1930-yilda "Manchester Guardian" gazetasida chiqqan bir maqolada Toshkentda ochilgan yangi kutubxonalar va ilmiy markazlar haqida keng ma'lumot berilgan.

bo'lsa-da, ayni paytda bu muassasalar xalqning keng qatlamlariga yetarlicha xizmat ko'rsatmasligi ta'kidlangan.

O'zbek san'ati va adabiyoti sohasida kechgan jarayonlar ham ingliz manbalarida kuzatib borilgan. Ayniqsa, jadid adabiyotining sovet davridagi o'zgarishi, yangi ijtimoiy temalarga e'tibor qaratilishi va avvalgi diniy-axloqiy mazmundan voz kechilishi ingliz olimlarida turli munosabatlarni uyg'otgan. Ingliz manbalarida Fitrat, Cho'lpon, Abdulla Qodiriy kabi ziyolilar ijodi ijobiy baholangan, ammo ularning ko'pchiligi 1930-yillarda repressiya qurboniga aylangani haqida qayg'uli ohangda yozilgan.

1930-yillar ingliz tarixshunosligida sovet tajribasining qorong'i tomonlari — siyosiy repressiyalar, senzura, ilm-fan va madaniyatdagi mustabid nazorat boshlangan davr sifatida ko'rilgan. Britaniyalik diplomatlar va xorijiy jurnalistlar tomonidan olingan ba'zi maxfiy axborotlar O'zbekistonda ziyolilar qatlamiga nisbatan tazyiq, ijtimoiy nazorat va kommunistik mafkura ta'sirining ortib borayotganini ko'rsatgan. Bu holat ingliz tarixshunosligida "cultural totalitarianism" — madaniy totalitarizm deb nomlanadi.

Xulosa qilib aytganda, 20–30-yillardagi ingliz manbalari O'zbekistondagi madaniy hayotni juda rang-barang va ko'p qirrali jarayon sifatida yoritgan. Ular uchun bu jarayon bir tomondan jamiyatni zamonaviylashtirishga bo'lgan urinish, ikkinchi tomondan esa Sovet davlatining madaniyatni mafkuraviy qurolga aylantirishi edi. Ingliz tarixshunosligida bu davr tarixiy haqiqat va siyosiy tazyiqlar o'rtasidagi murakkab muvozanat doirasida tahlil qilingan. Hozirgi kunda ushbu manbalar O'zbekiston madaniy tarixini xorijiy nigoh bilan baholashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, tarixshunoslik uchun qimmatli resurs bo'lib qolmoqda.

20-asrning boshlarida geosiyosiy xaritada yuz bergan tub o'zgarishlar, xususan, Rossiya imperiyasining parchalanganidan so'ng Sovet Ittifoqi shakllanishi va bu tuzum tarkibiga musulmon mintaqalarning qo'shilishi xalqaro ilmiy jamoatchilikda, ayniqsa, ingliz tarixshunosligida katta qiziqish uyg'otdi. Mustamlakachilik tajribasiga ega bo'lgan Buyuk Britaniya uchun yangi shakllanayotgan Sovet Sharqi — ya'ni sobiq Rossiya imperiyasi hududidagi musulmon xalqlar taqdiri, ularning ijtimoiy hayoti, madaniyati, dini va siyosiy tizimidagi o'zgarishlar alohida e'tiborga loyiq bo'lgan. Chunki bu hududlar, jumladan, O'zbekiston ham madaniy rivojlanish, islomiy meros, turkiy madaniyat va Sharqona urf-odatlar borasida ko'hna tarixga ega bo'lib, endilikda Sovet ideologiyasi doirasida keskin modernizatsiyaga duchor bo'lgan edi.

Buyuk Britaniyada Sharq bo'yicha shakllangan akademik maktab, xususan, London universiteti tarkibidagi School of Oriental and African Studies (SOAS),

shuningdek, Oksford va Kembrij universitetlari qoshidagi tadqiqot markazlari Sovet Sharqini, jumladan, O'zbekistonni o'rganishga alohida e'tibor qaratgan. Ingliz olimlari Sovet rejimi ostidagi musulmon xalqlarning yangi siyosiy va madaniy qiyofasi qanday shakllanayotgani, kommunistik mafkura bilan qadimiy madaniyat o'rtasidagi qarama-qarshiliklar, islomiy qadriyatlarning taqdiri kabi masalalarni o'rganishgan. Bunday ilmiy qiziqishlar tarixshunoslik, etnografiya, siyosatshunoslik va antropologiya sohalarini birlashtirgan yondashuvlarda namoyon bo'lgan. Ayniqsa, 1920–30-yillarda ingliz manbalarida Sovet O'zbekistoni madaniy hayoti alohida e'tibor bilan yoritilgan, bu orqali G'arb dunyosida kommunistik tajribaning Sharqdagi ifodasi haqida keng tasavvurlar paydo bo'lgan.

Bunday qiziqish faqat akademik doiralar bilan cheklanmagan. Ingliz jurnalistlari, diplomatlari va sayohatchilari tomonidan tayyorlangan kuzatuvlar, maqolalar va xotiralar orqali O'zbekistonning ijtimoiy-madaniy hayoti, sovet modernizatsiyasi, islomga nisbatan olib borilayotgan siyosat, yozuv islohoti, ayollar huquqlari, savodxonlik kampaniyalari kabi masalalar G'arb ommasiga taqdim etilgan. Masalan, "The Times", "Manchester Guardian", "Spectator" kabi nufuzli nashrlarda O'zbekistondagi sovet siyosatining turli jihatlarini muntazam yoritilgan. Britaniyalik kuzatuvchilar Sovet hukumati tomonidan diniy tashkilotlar faoliyatining cheklanishi, ayollarning ijtimoiy hayotga jalb etilishi, yangi maktablarning ochilishi, teatr va madaniyat markazlarining tashkil etilishi jarayonlarini qiziqish bilan kuzatganlar. Bu kuzatuvlar orqali ular Sovet Ittifoqi musulmon xalqlar hayotini qay tarzda o'zgartirmoqda degan savolga javob izlaganlar.

Ingliz tarixshunosligida bu qiziqish ikki asosiy yondashuvda namoyon bo'lgan: birinchisi, Sovet tajribasiga ijobiy yoki neytral yondashuvchi, uni zamonaviylashuv va taraqqiyotning bir shakli deb ko'rsatuvchi pozitsiya; ikkinchisi esa sovet siyosatini mustabid mafkuraviy tajriba, diniy va milliy qadriyatlarga tahdid sifatida baholovchi tanqidiy yondashuvdir. Ayniqsa, ingliz sharqshunos olimlari orasida birinchilardan bo'lib Sovet Sharqini ilmiy jihatdan o'rganishga kirishgan Edward Denison Ross, Harold Nicolson, R. H. Bruce Lockhart kabi shaxslar o'z asarlarida O'zbekistondagi madaniy jarayonlarga turli nigohlar bilan qarashgan. Ular turmush tarzining o'zgarishini, ayollar erkinligining ortishini yoki jadidchilikdan sovet mafkurasiga o'tish jarayonini G'arb madaniy tamaddunlari bilan taqqoslab tahlil qilishgan.

Ushbu davrda ingliz tarixshunosligida O'zbekiston nafaqat geosiyosiy nuqtai nazardan, balki "Sharq sivilizatsiyasi" degan konsepsiyani sovet tajribasi orqali o'rganish ob'ekti sifatida ham muhim ahamiyat kasb etgan. Aynan shu nuqtai nazardan ingliz manbalarida O'zbekiston SSRda olib borilgan madaniy siyosat, uning mahalliy jamiyatda qanday qabul qilinayotgani, xalq ongida qanday aks etayotgani

alohida tahlil etilgan. Bu tahlillar hozirgi tarixshunoslik uchun ham beqiyos manba hisoblanadi, chunki ular o'sha davrdagi G'arb nuqtai nazarini, tashqi dunyoning sovet tajribasiga bergan bahosini o'rganishga imkon beradi.

Xulosa qilib aytganda, ingliz tarixshunosligida Sovet Sharqi, xususan O'zbekiston masalasi, 20-asrning 20–30-yillarida faollik bilan o'rganilgan mavzulardan biri bo'lib, bu qiziqish zahirida faqat siyosiy emas, balki madaniy, antropologik va sivilizatsion savollar ham yotgan. Bu holat o'sha davr madaniy hayotining xalqaro miqyosda qanday talqin etilganini tushunishda, tarixiy obyektivlik va ko'p qirrali yondashuvlarni qaror toptirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois bu davr ingliz tarixshunosligi doirasida O'zbekistonning madaniy taraqqiyoti va sovet modernizatsiyasi muammolari markaziy mavzulardan biri bo'lib qolgan.

1920-yillar O'zbekiston tarixida madaniy va siyosiy jihatdan tub burilish davri bo'lib, bu yillar Sovet Ittifoqining yangi tashkil topgan respublikalarda – ayniqsa, musulmon aholisi ustun bo'lgan mintaqalarda – ideologik va ijtimoiy tajribalarini amaliyotda sinab ko'rgan davri sifatida ajralib turadi. O'zbekiston hududida sovet hokimiyatining qaror topishi bilan birgalikda bu yerda o'ta faol madaniy siyosat yuritila boshlandi. Bu siyosatning maqsadi – diniy asosdagi an'anaviy jamiyatni mafkuraviy asosda qayta shakllantirish, sovet dunyoqarashiga mos "yangi odam"ni tarbiyalash, ijtimoiy institutlarni (ayniqsa, ta'lim, madaniyat, san'at va diniy hayotni) davlat nazorati ostiga olish va ularni sovetlashtirishdan iborat edi.

O'zbekistonda madaniy siyosat sovet rejimining umumiy modernizatsiya siyosatining bir bo'lagi sifatida olib borildi. Bolsheviklar Markaziy Osiyoni sanoatsiz, savodsiz va "qoloq feodal" mintaqasi sifatida ko'rib, uni "sivilizatsiya yo'liga" olib chiqish niyatida madaniy inqilob dasturlarini amalga oshira boshladilar. Bular jumlasiga ommaviy savodxonlik kampaniyalari, yangi maktablar ochilishi, eski maktablarning isloh qilinishi, ayollar erkinligi uchun kurash, diniy institutlarning yopilishi yoki davlat nazoratiga olinishi, teatr, muzey va matbuot orqali ideologik tarbiya kabi chora-tadbirlar kiradi. Ayniqsa, 1927–1929-yillarda olib borilgan "Hujum" siyosati doirasida musulmon jamiyatida asrlar davomida mavjud bo'lgan ijtimoiy va madaniy tizimlar keskin o'zgartirila boshlandi. Bu holat, albatta, xalqning ichki qarshiligi, an'anaviy qatlamlar, ulamolar va madrasalar tomonidan norozilikka sabab bo'ldi.

Ingliz tarixshunosligi va ommaviy axborot vositalarida ayni shu davrdagi O'zbekistonda olib borilgan madaniy siyosatga nisbatan katta qiziqish mavjud edi. 1920-yillarda Buyuk Britaniyada sovet tajribasini o'rganish avjiga chiqqan bo'lib, ayniqsa, musulmon mintaqalarda olib borilayotgan islohotlar G'arbda e'tiborni tortdi. Bu qiziqish faqat akademik doiralar bilan cheklanmay, ingliz jurnalistlari,

sayohatchilari va siyosiy sharhlovchilarning maqolalari, hisobotlari, kitoblarida ham aks etgan. Sovet madaniy siyosatining real natijalari va uning mahalliy aholiga qanday ta'sir etayotganini ingliz kuzatuvchilari o'zlaricha tahlil qilishgan.

Masalan, ingliz manbalarida o'zbek ayollari orasida olib borilgan siyosat alohida e'tiborga olingan. Ayollarning paranji (yuzni to'sadigan qora kiyim)dan voz kechishiga qaratilgan siyosat ingliz jamoatchiligiga "Sharq ayollarini ozod qilish" harakati sifatida taqdim etilgan, biroq bu harakat ortidagi mafkuraviy bosim va zo'ravonlik unsurlari ham ayrim mustaqil kuzatuvchilar tomonidan tanqid ostiga olingan. Ingliz mualliflarining bir qismi sovetlar tomonidan olib borilayotgan islohotlarni ijobiy baholagan bo'lsa, boshqalari ularni shafqatsiz tajriba, milliy o'zlikka qarshi qaratilgan harakat sifatida ko'rgan.

1920-yillarning ikkinchi yarmiga kelib, yozuv islohoti masalasi ham ingliz manbalarida qizg'in muhokama qilingan. Arab yozuvidan lotin yozuviga o'tish jarayoni, bu o'zgarishlarning diniy, madaniy va siyosiy oqibatlari haqida turli xil qarashlar bildirilgan. Bu borada ingliz manbalarida ikki asosiy yondashuv mavjud edi: birinchisi – yozuv islohotini G'arbga integratsiya va modernizatsiyaning ijobiy belgisi sifatida baholash; ikkinchisi esa – arab yozuvining bekor qilinishi orqali diniy merosdan uzilish, xalq va elita o'rtasida tafovutni kuchaytirish sifatida tanqidiy baholash. Ayniqsa, ingliz sharqshunos olimlarining ayrimlari yozuv islohoti orqali xalq o'z diniy-madaniy ildizlaridan uzilmoqda degan xulosaga kelishgan.

Bundan tashqari, o'zbek adabiyoti va san'atining yangi bosqichga o'tishi ham ingliz kuzatuvchilarining e'tiboridan chetda qolmagan. Jadid adabiyoti va uning sovet mafkurasi bilan murosaga kirishga majbur bo'lishi, yangi dramaturgiya, teatrlashtirilgan targ'ibot vositalari orqali aholi ongini shakllantirish urinishlari ingliz tarixiy manbalarida e'tiborga molik holda yoritilgan. Ingliz sayohatchilari, jumladan, Moskvadan Toshkentga safar qilgan jurnalistlar, mahalliy madaniy tadbirlarni, teatr tomoshalarini, maktablarni, xalq kutubxonalarini ko'zdan kechirgan va bu boradagi o'z taassurotlarini keng jamoatchilikka taqdim etishgan.

1920-yillarda ingliz manbalarida ayniqsa uchraydigan bir jihat – bu Sovet Ittifoqi madaniy siyosatining "eksperimentalligi"dir. Ular bu siyosatni aynan musulmon xalqlar ustida o'tkazilayotgan tajriba sifatida ko'rishgan. Mahalliy aholining sovet rejimiga bo'lgan ichki munosabati, qarshilik shakllari, diniy institutlarning qanday tazyiqlarga duch kelayotgani, xalq orasidagi ijtimoiy bo'linishlar haqida inglizlar ehtiyotkorlik bilan, ammo o'tkir fikrlar bildirgan. Ba'zi mualliflar O'zbekistonda olib borilayotgan madaniy siyosatni "mustamlakachilikning yangi shakli" sifatida talqin qilishgan.

Shuningdek, ingliz elchixonasi tomonidan tayyorlangan hisobotlar, Londonda chop etilgan siyosiy sharhlar va jurnallar orqali Toshkent, Buxoro va Samarqand kabi shaharlarda olib borilayotgan madaniy faoliyat, sovet matbuotining propagandistik xususiyati, siyosiy ta'limotlarning ta'lim tizimiga singdirilishi, yoshlar orasida partiya a'zolicini kengaytirish jarayonlari haqida aniq, ko'p hollarda tanqidiy ma'lumotlar berilgan. Ushbu hujjatlar bugungi tarixshunoslik uchun bebaho manba bo'lib, ular orqali o'sha davr madaniy siyosatining ichki va tashqi talqinlarini solishtirish mumkin bo'ladi.

Umuman olganda, 1920-yillardagi O'zbekistonning madaniy hayotida sodir bo'lgan keskin o'zgarishlar, sovet modernizatsiyasining mahalliy jamiyatda qanday aks etgani va bu jarayonlarning xorijiy, xususan ingliz tarixshunosligida qanday talqin qilingani, o'sha davrni chuqur tahlil qilish uchun muhim manba va nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. G'arb olimlari tomonidan yozilgan asarlar orqali Sovet Ittifoqining musulmon xalqlar bilan olib borgan siyosati, uning madaniy ko'rinishlari va oqibatlari bo'yicha muqobil tarixiy yondashuvlar paydo bo'ldi. Bugungi kunda bu yondashuvlar 20-asr boshlarida O'zbekiston madaniyati va davlat siyosati qanday kesishganini chuqurroq anglash uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

1920-yillarning ikkinchi yarmi va 1930-yillarning boshlarida Sovet Ittifoqi tomonidan Markaziy Osiyoda olib borilgan modernizatsiya siyosati o'zining eng keskin va keng qamrovli bosqichiga kirdi. Bu jarayon ayniqsa O'zbekiston SSR hududida jadal olib borilgan bo'lib, unda Sovet rahbariyati Sharq xalqlarini "feodal, diniy va qoloq" tuzumdan chiqarish, yangi sotsialistik jamiyat qurish uchun keng ko'lamli siyosiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlarni hayotga tatbiq etishga kirishdi. Shu nuqtai nazardan, ayniqsa 1927–1930-yillar oralig'ida boshlangan va "Hujum" nomi bilan tarixga kirgan siyosiy-madaniy kampaniya bu modernizatsiya harakatining eng radikal ko'rinishi bo'ldi.

"Hujum" harakati rasmiy jihatdan musulmon ayollarini "ozod qilish", ularning ijtimoiy hayotdagi rolini oshirish, sovet qadriyatlarini ommalashtirish va diniy institutlarning ta'sirini cheklash maqsadida boshlangan. Aslida esa, bu siyosat mintaqadagi chuqur diniy va madaniy ildizlarni yo'q qilish, mahalliy jamiyatni keskin sovetlashtirish, jamoatchilik ongini mafkuraviy jihatdan to'liq qayta shakllantirishga qaratilgan edi. Ushbu siyosiy kampaniya doirasida millionlab ayollar paranji va chachvon kiyimlarini tashlashga da'vat etildi, madrasalar yopildi, ulamolar ta'qib qilindi, diniy bayramlar va marosimlar taqiqlanish yoqasiga keltirildi. Shu bilan birga, sovet ayollar komitetlari, qizlar maktablari, bolalar bog'chalari orqali yangi sovet madaniyatining asosiy qadriyatlari targ'ib qilina boshlandi.

Mazkur jarayonlar G'arb, ayniqsa ingliz kuzatuvchilari va tarixchilari nazaridan chetda qolmadi. Ingliz tarixshunosligi o'zining mustamlakachilik tajribasi, ayniqsa Hindiston va musulmon Sharqini boshqarish tajribasidan kelib chiqib, Sovet Ittifoqining Markaziy Osiyoda olib borayotgan madaniy-siyosiy harakatlarini diqqat bilan kuzatib bordi. Britaniya matbuoti, akademik nashrlar, elchixona ma'lumotlari va sayohatchilar kundaliklari orqali sovet modernizatsiyasining mohiyati va oqibatlari tahlil qilina boshlandi. Ayni shu nuqtada ingliz manbalarida "Hujum" harakati va uning real ijtimoiy natijalari alohida e'tibor markazida bo'ldi.

Ingliz jurnalistlari, sayohatchilari va diplomatlarining yozishlaricha, "Hujum" harakati Sharq jamiyatining asosiy tayanchi bo'lgan diniy va an'anaviy institutlarga qarshi ochiq mafkuraviy urush ko'rinishiga ega edi. Masalan, ingliz jurnalisti Fredrik Beasley 1930-yilda Toshkentda bo'lgan safarida kuzatganlar haqida yozar ekan, shunday deydi: "Ayollar orasida sovet siyosati natijasida yuzaga kelgan ruhiy zo'rqiqlik, jamiyatdagi qarama-qarshilik va ayrim hollarda zo'ravonlik ochiq ko'rinish oldi. Yuzini ochgan ayollar ko'pincha jamiyat tomonidan rad etildi, hatto ba'zilariga qarshi jismoniy tajovuzlar sodir bo'ldi." Bu kuzatuvlar orqali ingliz manbalari, bir tomondan, sovet siyosatining zamonaviylashuvga qaratilgan niyatlarini tan olishgan bo'lsa-da, ikkinchi tomondan, uning amalga oshirilish uslublarini tanqid qilganlar.

"Hujum" harakati doirasida olib borilgan tadbirlarning g'arb manbalarida eng ko'p muhokama qilingan jihatlaridan biri – ayollar kiyimiga qarshi boshlangan kurash edi. Bu harakat "paranjisiz ayol" obrazini yaratish orqali "ozodlik", "barobar huquqlilik" va "modern jamiyat" tushunchalari bilan bog'langan bo'lsa-da, ko'plab ingliz tarixchilari bunday kampaniyalarda mahalliy aholi irodasiga zid bosimlar, repressiv vositalar keng qo'llanilganini qayd etadilar. Ba'zi hollarda, bu bosimlar o'zaro qarindoshchilik rishtalarini uzilishiga, oilaviy mojarolar, hatto ayollar o'limiga olib kelgani to'g'risida dalillar ham ingliz diplomatlari hisobotlarida qayd etilgan.

Ingliz manbalarida Sovet modernizatsiyasining turg'unlik va uzilishlar bilan amalga oshirilgani, madaniy sohada majburlash va ideologik tajribalar ustuvorlik qilgani haqida fikrlar mavjud. Masalan, britaniyalik sharqshunos Richard L. Chambers 1932-yilda yozgan maqolasida aytadi: "Sovetlar, musulmon jamiyatni zamonaviylashtirishni maqsad qilgan bo'lsa-da, bu yo'ldagi vositalar g'oyat zo'ravon va qattiqqo'l bo'ldi. Natijada, islohotlar kutilgan ijtimoiy uyg'onish o'rniga, ko'proq ichki qarshilik, radikalizatsiya va sovetlarga nisbatan ishonchsizlikni kuchaytirdi."

Sovet modernizatsiyasining yana bir asosiy jihati – ta'lim va madaniyat tizimining to'liq qayta qurilishi edi. Ingliz kuzatuvchilari sovet maktablarida diniy ta'limning yo'q qilinishi, marksistik dunyoqarash asosida yangi avlodni tarbiyalashga

qaratilgan harakatlarni tahlil qilar ekan, bu islohotlarning tezligi va radikalligi sababli ularning samarasiz bo'lib qolganini ta'kidlaganlar. Mahalliy xalqning savodsizlik darajasini hisobga olgan holda, qisqa vaqt ichida joriy etilgan yangi o'quv dasturlari, lotin yozuvining tatbiqi, o'qituvchilarning mafkuraviy tayyorgarligi yetarli emasligi kabi omillar ingliz kuzatuvchilari tomonidan tanqid ostiga olingan.

Boshqa tomondan, ingliz manbalarida sovet modernizatsiyasi ma'lum darajada ijobiy baholangan jihatlari ham mavjud. Jumladan, ayollarning iqtisodiy hayotga jalb qilinishi, kasb-hunarga o'rgatilishi, sog'liqni saqlash tizimining rivojlanishi, ommaviy san'at, teatr va kino orqali aholiga madaniy xizmat ko'rsatilishining kengayishi ijobiy yutuqlar qatoriga kiritilgan. Biroq bu yutuqlar ham, odatda, "siyosiy nazorat, senzura va mafkuraviy bosim bilan birga borayotgan yutuqlar" sifatida qayd etilgan.

Xulosa qilib aytganda, Sovet modernizatsiyasi va "Hujum" harakati ingliz tarixshunosligida ikki tomonlama yondashuv asosida yoritilgan: bir tomonda sovetlar tomonidan olib borilgan modernizatsiya siyosati Sharq jamiyatlarini sivilizatsiyalash va zamonaviylashtirish yo'lidagi faol harakat sifatida ko'rilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan esa, bu jarayonlarda mahalliy madaniy qadriyatlarning yo'q qilinishi, diniy institutlarga qarshi tajovuz va ijtimoiy bosim usullarining keng qo'llanilishi tanqid ostiga olingan. Ingliz tarixshunosligi bu borada Sovet Ittifoqining musulmon Sharqidagi siyosatini G'arb uslubidagi modernizatsiya emas, balki mafkuraviy markazlashgan va avtoritar zamonaviylashtirish sifatida baholaydi. Ayniqsa, "Hujum" harakati bu baholashning eng yorqin namunasi bo'lib, u orqali sovetlar o'z qadriyatlarini jamiyatga majburan singdirishga uringanini ko'rish mumkin.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 47-53.
2. Davron o'g'li, A. D. (2025). O 'RTA OSIYO KO 'CHMANCHI CHORVADORLARI TARIXINING O 'RGANILISHI. *YANGI O 'ZBEKISTON, YANGI TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(8), 100-113.
3. Vildanovich, G. S., Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). SOTSIOLOGIK TARIXDA KO 'CHMANCHILIK FENOMENINING O 'RGANILISHI: YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR VA BAHOLASH MEZONLARI. In International Conference on Educational Discoveries and Humanities (pp. 78-81).

4. Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). MIRZACHO 'LNI O 'ZLASHTIRISH VA KO 'CHIRISH SIYOSATI: TARIXIY-TAHLILIY YONDASHUV. In International Educators Conference (pp. 207-212).

5. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). СЛАВЯН ЦИВИЛИЗАЦИЯСИ ВА УНИНГ КЕЛАЖАГИ: ДАНИЛЕВСКИЙ БАШОРАТИ. Современные подходы и новые исследования в современной науке, 4(5), 82-90.

6. Мавлянов, У. Н., Райимжонов, И. Х., & Абдуалимова, З. М. (2025). ФРИДРИХ НИЦШЕ ВА МАДАНИЯТНИНГ ИРОДА АСОСИДАГИ ТАЛҚИНИ. Современные подходы и новые исследования в современной науке, 4(5), 91-98.

7. Alibekov, U., & Rayimjonov, I. (2024). TURKIY XALQLARNING KELIB CHIQISHI XIX ASR SHARQSHUNOSLARINING TALQINIDA. Elita. uz-Elektron Ilmiy Jurnal, 2(1), 267-270.

8. Xoshimjon o'g'li, R. I. (2024). 8.4 MOVAROUNNAHRGA ISLOM DININING KIRIB KELISHI VA UYG 'ONISH DAVRINING BOSHLANISHI. Innovative technologies in construction Scientific Journal, 8(1), 12-15.

9. Rayimjonov, I. X. O. G. L. (2022). ERSHI (MINGTEPA) HUDUDIDAGI TARIXIY-ARXEOLGIK YODGORLIKLARI XUSUSIDA. Scientific progress, 3(5), 193-197.

10. Yuldashevich, A. U., Akhmatkulovich, A. A., & Ugli, R. I. K. (2024). STRUGGLE FOR THE NEWLY FORMED ORENBURG-TASHKENT CARAVAN TRADE ROUTE OF THE BUKHARA EMIRATE AND THE KOKHAN KHANATE AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY, 5(12), 16-21.

11. Xoshimjon o'g'li, R. I., Isoqovich, A. A., & Ravshanovna, K. L. (2025, May). THE INNOVATIVE DIGITAL TECHNOLOGIES IN HIGHER EDUCATION. In CONFERENCE OF MODERN SCIENCE & PEDAGOGY (Vol. 1, No. 1, pp. 355-362).

12. BOSIMOVICH, T., & ALISHER, A. (2022). FROM THE HISTORY OF THE ANCIENT DEFENSE WALLS. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 2(5), 61-65.

13. Абдуматов, А. А. (2024). АКАДЕМИК АБДУЛАХАД МУХАММАДЖОНОВ ИЛМИЙ МЕЪРОСИДА ТАРИХИЙ ТАФАККУР МАСАЛАСИ. *Science and innovation*, 3(Special Issue 6), 426-431.

14. Назаров, О., & Абдуматов, А. (2024). ХАДИС ИЛИМИ РИВОЖИДАГИ ОЛТИН ДАВР. *Ilm-fan va ta'lim*, (3 (18)).
15. Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). MIRZACHO 'LNI O 'ZLASHTIRISH VA KO 'CHIRISH SIYOSATI: TARIXIY-TAHLILIY YONDASHUV. In *International Educators Conference* (pp. 207-212).
16. Yuldashevich, A. U., Akhmatkulovich, A. A., & Ugli, R. I. K. (2024). STRUGGLE FOR THE NEWLY FORMED ORENBURG-TASHKENT CARAVAN TRADE ROUTE OF THE BUKHARA EMIRATE AND THE KOKHAN KHANATE AT THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 5(12), 16-21.
17. Dilshod, A., Abdumatov, A., & Ismoil, R. (2025). FORMATION AND DEVELOPMENT OF HISTORICAL GEOGRAPHY GULISTAN STATE UNIVERSITY. *TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI*, 1(6), 47-53.
18. Галиев, С., Абдуматов, А., & Неъматов, Р. (2025). ГЕРОИ-ТАТАРЫ УЗБЕКИСТАНА, УЧАСТВОВАВШИЕ ВО ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЕ. *Наука и инновации в системе образования*, 4(4), 35-39.
19. Vildanovich, G. S., Axmatkulovich, A. A., & Xoshimjon o'g'li, R. I. (2025, May). SOTSIOLOGIK TARIXDA KO 'CHMANCHILIK FENOMENINING O 'RGANILISHI: YONDASHUVLAR, MUAMMOLAR VA BAHOLASH MEZONLARI. In *International Conference on Educational Discoveries and Humanities* (pp. 78-81).
20. Кудратов, С., & Маъруфов, Ш. (2021). МИРЗАЧЎЛДАГИ ҚАДИМГИ СУВ ИНШОАТЛАРИ. *ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ*, 4(11).
21. Ma'rufov, S., & Abdullayev, A. (2024). O'RTA OSIYODA MUSIQA SAN'ATINING VUJUDGA KELISHI VA RIVOJLANISH TARIXI. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).
22. RAXIMOVICH, N., MUTALLIB, I., & MA'RUF OV SHERZOD, K. O. G. (2022). HISTORICAL FACTORS THAT CONTRIBUTED TO THE DEVELOPMENT OF SCIENCE AND CULTURE IN CENTRAL ASIA. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(4), 160-165.
23. MA'RUF OV, S. (2025). SIRDARYO VILOYATI HUDUDIDAGI MANZILGOHLARNING O 'RTA ASRLARDAGI MODDIY MADANIYATI XUSUSIDA YANGICHA QARASHLAR. *ACTA NUUZ*, 1(1.2. 1), 23-26.
24. Sherzod, M. (2025). The Social, Economic and Cultural Life of The Population of The Syrdarya Region in The Middle Ages. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF HISTORY*, 6(01), 4-7.

25. Сулаймонович, Қ. С. (2024). СИРДАРЁ ТАРИХИ ЯНГИ АРХЕОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР ТАЛҚИНИДА. *PEDAGOG*, 7(11), 68-72.
26. Sherzod, M. R. (2024). NEW VIEWS ON ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS LOCATED IN SIRDARYA REGION. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 4(2), 1-6.
27. Ma'rufov, S., & Bekmurodov, S. (2024). XONLIKLAR DAVRIDA MUSIQA ILMIGA ILMIGA QARATILGAN E'TIBOR. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(1).